

Anna-Karin Palm: Inträdestal i Svenska Akademien

Talare

Anna-Karin Palm
Författare

Datum

20 december 2023

Plats

Stora börssalen

Omständigheter

Anna-Karin Palms inträdestal vid Svenska Akademiens högtidssammankomst 2023, över Kjell Espmark som hon efterträdde på stol nummer 16.

1 När jag skriver i egen sak

blir rösten besynnerligt opersonlig

5 och orden får låg densitet.

”Jag” blir verkligen en annan.

Först när jag lånar ut min röst,

10

följer den in i den andre

och ser med den andres ögon –

15 är jag plötsligt mig själv.

Men följsatsen lyder:

ju mer den andre förloras i diset,

20

i det som inte ens är dis,

ju mer ofattbar blir jag.

25 Dikten finns i Kjell Espmarks sista diktsamling, *Hemfärd till glömskan* (2023).
I sin koncentrerade, raka form samlar den en tematik som löper genom hela
författarskapet: misstron mot den fasta identiteten, rörelsen bort från jaget och

in i de andras liv och röster. *Hemfärd till glömskan* har som motto ett citat ur
30 en av Espmarks tidigare dikter, som förstärker tematiken: ”Den som envisas
med en identitet / får ta in sina jag med en trål / släpad genom historien.” Trots
denna strävan bort från jaget träder bilden av författaren själv läsaren till mötes
på många olika vis i hans verk.

35 Jag kände inte Kjell Espmark personligen, men har mött honom i olika litterära
sammanhang genom åren. Mitt första möte med honom var på en fest på
litteraturvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Jag var tjugo år
gammal och läste min första termin vid universitetet, allt var nytt och
spännande och respektingivande. Kjell Espmark var professor och handledde
40 främst doktorander, jag hade aldrig honom som lärare. Men det jag minns är
hur han kom fram och pratade med oss nykomlingar där på festen. Hans
vänlighet och uppriktigt intresserade frågor om vi trivdes, hur vi uppfattade
kursen, gjorde ett oförglömligt intryck på mig. Genom åren stötte vi sedan ihop
här och var i staden och bytte alltid några ord, och jag slogs varje gång av det
45 vänliga intresse han uttryckte: en nyfikenhet som var genuin men aldrig
påträngande. I stället detta självklara människa till människa, denna resliga
gestalt med de gnistrande ögonen, och en personlighet som med åren tycktes allt
mer genomlyst.

50 Uppmärksamheten, lyssnandet och den självklart egalitära hållningen – allt
detta som jag bara anade vid mitt första möte med Kjell Espmark – har jag
senare återsett som grunddrag i hans litterära verk.

Kjell Espmark debuterade med diktsamlingen *Mordet på Benjamin* 1956,
55 under studenttiden, och den följdes av ytterligare två diktsamlingar innan
doktorsavhandlingen *Livsdyrkaren Artur Lundkvist* kom 1964. Poesin förblev
nog den djupaste källådern i ett författarskap som genomgående ägnades åt ett
slags litterärt växelbruk. Med ett sextiototal utgivna titlar i både skönlitterära och
litteraturvetenskapliga genrer har Kjell Espmark gett oss ett vidsträckt och
60 mångsidigt textlandskap att ströva i, där lyskraften och angelägenheten bara
tycks öka med de verk som tillkom sent i livet.

Att Espmark var poet redan innan han blev litteraturforskare tror jag är viktigt.
Hos honom fanns en erfarenhet av och förståelse för de utifrån sett kanske
65 märkliga processer som leder fram till en litterär text. En sådan insikt är en stor
tillgång för den som på djupet vill studera och förstå andras verk. Det finns

litteraturvetare som förälskar sig riskabelt mycket i ett teoribygge, låter teorin och dess metod bli till ett raster att lägga över texterna som ska studeras.

70 Modellen blir här det viktiga, och texten pressas bestämt in i rastret, även om det innebär att vissa aspekter som inte passar in i mönstret måste skäras bort.

Kjell Espmark är raka motsatsen till denna typ av litteraturvetare. Hans metod är ett litteraturstudium där texten själv står i centrum, där tolkning och

75 lyssnande blir de främsta verktygen. En stor respekt för varje texts egenart, kombinerad med känslig uppmärksamhet och gedigen kunskap, gjorde honom till en viktig uttolkare av ett antal lyriska författarskap. Studierna *Att översätta själen* (1975) och *Själen i bild* (1977) blev litteraturvetenskapliga klassiker, som lärde generationer av studenter att läsa och tolka modernistisk poesi med just
80 lyssnandet och den finfördelade uppmärksamheten som metod.

Den som skriver är alltid först och främst en läsare, och den som studerar andras texter måste odla läsandets konst till en dialog, där det läsande subjektet möter texten med hela sin erfarenhet, sin uppmärksamhet och sin förmåga att lyssna.

85 Den konsten behärskade Kjell Espmark, och den kunde han också utveckla under sin drygt fyrtioåriga gärning i denna akademi, där han bland mycket annat i många år var Nobelkommitténs ordförande, och även skrev en klagörande analys av hur de litterära värderingar och principer som legat bakom prisbesluten skiftat över tid.

90

Redan i Espmarks tidiga dikter finns dragningen till vad som brukar kallas rolldikter, där författaren lånar ut sin röst till andra, ger personer ur historien nytt liv i sina dikter. Det kan röra sig om anonyma öden ur en sedan länge svunnen tid, eller om kända historiska gestalter som talar genom författaren.

95 Rörelsen mellan jaget och de andra är dock dubbelriktad. Här och där smugglas djupt personliga minnesbilder in i texter som bärs av en annans röst, och gestaltar därigenom också hur vi alla är förbundna, med främlingar och fantasigestalter lika väl som med sedan länge döda fränder.

100 Så möter vi exempelvis i romanen *Glömskan* (1987) byråkraten Erik Kervell, som försöker ta sig fram genom en tilltagande epidemi av glömska, där allt mer av både individens och samhällets minnen suddas ut. I sin slitna portfölj bär han ständigt med sig några fotografier, som han noga beskriver för den anonyme lyssnaren. Ett av dem visar en pojke i nioårsåldern stående i en eka med en stor
105 laxöring i handen och blicken stint riktad mot fotografen. Så här tolkar Erik

Kervell bilden i romanen:

110 ”Pojkens hud är så tunn att den är genomskinlig. Mitt i triumfens ögonblick,
med den lyfta fisken i handen, är han en seismograf. Han måste uppfatta varje
skälvnings i det verkliga med huden för att hinna undan, gardera sig, överleva.”

Just detta fotografi, måste man ju tänka, pryder också omslaget på minnesboken
Minnena ljuger från 2010 och skildrar en av de viktiga barndomsscener som
115 författaren med kritisk blick vrider och vänder på. Det Espmark vill göra med
sin minnesbok är inte bara att återkalla det förflutna, utan också att försöka
förstå på vilket sätt hans senare liv och erfarenheter har omformat
minnesbilderna. På så sätt blir boken inte bara en djupt personlig skildring utan
också en diskussion om vad minnet egentligen är, i sina ständigt skiftande
120 skepnader, och hur det samverkar med vår personlighet. Återigen en form av
dialog, men den här gången författarens med sig själv.

Men låt mig återvända till ordet ”seismograf” från citatet ovan. En
”seismografisk känslighet” är här länkad till överlevnad, i en barndom utsatt för
125 de vuxnas opålitlighet och labilitet. Och denna känslighet, ordagrant beskriven
som just ”seismografisk”, är även ett drag som Espmark spårar hos de författare
han särskilt intresserat sig för. Det används om Harry Martinson såväl som om
Martin Lamm och Hjalmar Gullberg, och får kanske beteckna en hemlig
samhörighet, en frändskap som sträcker sig över tid och rum.

130 Just denna känslighet för de andras röster och öden blir i Espmarks poesi
verktyget för att bryta upp jagets ensamhet och övermodiga isolering. Kanske är
ordet ”rolldiktning” på sätt och vis missvisande, eftersom det dikterna uttrycker
är det gemensamma, historien som drar genom oss alla vare sig vi vill det eller ej,
135 och oavsett om vi är medvetna om det eller inte. Ett textjag som är öppet,
genomsläppligt, generöst och lyssnande, som antar olika gestalter med samma
seismografiska känslighet och exakta uttryck.

Man kan förstås se denna rörelse bort från jaget på flera sätt: som ett sätt att
140 skydda – eller kanske rentav undvika – det privata livet, men också som ett sätt
att vidga det. Och kanske krävs också av den som söker sig bortom jaget en djup
förankring i sig själv? En visshet om att långt inne i det egna finns en ort, som är
så mycket mer vidsträckt än det lilla jaget och dess bräckliga gränser. En ort, där
ett uppmärksam varande i världen äger rum och blicken ständigt strävar efter

att se klart, utan jagets skuggningar av synfältet.

Långt inne i den egna personen, innanför begären och oron och de hemliga
önskningarna, djupare belägen än de äldsta av ens minnen, öppnar sig en glänta
150 av stillhet. Det är en plats bortom jaget, som är det mest personliga hos en
människa men där samtidigt ordet ”jag” inte har någon som helst betydelse.
Från denna sällsamt gröna glänta löper otaliga slingrande stigar ut i andra tider,
andra människoöden.

155 Rörelsen bort från jaget, den fasta identiteten, mot ett större, liksom icke-
personligt iakttagande, är utmärkande för Kjell Espmarks diktning. Det är en
hållning som vetter åt en närmast klassisk mystik, där uppgivandet av jaget är
centralt för att nå klarhet och inre ljus. Men hos Espmark är denna strävan inte
religiöst kodad, utan handlar snarare om en livshållning, vars ändlighet är just
160 vad som gör den angelägen. Det som finns är kärlekens nåd, ”kärleken som en
fuga av svalor”, som Espmark uttrycker det i en av sina många vackra
kärlekssdikter. Det som finns är historien, minnet och glömskan – liksom vårt
ansvar gentemot de döda, de en gång levande, vårt arbete med att försöka
minnas, som även det en dag kommer att brytas mot den stora glömskans våg,
165 men som trots det måste utföras.

Jag inledde med en dikt ur Kjell Espmarks sista diktsamling; låt mig nu avsluta
med ännu en dikt, ur samlingen *Det andra livet*, från 1998:

170 Ni som är nära som svetten i pannan

men bor i ett annat veck av tiden:

håll fast oss så vi inte slits bort av vinden

175 och skingras bland seklen.

Ni som vårdar fälten om natten

180 med inåtvända ögon

och vaga leenden som hittar,

185 ni som lagar de trasiga stängslen
och hejdar olyckan medan vi sover,
ni som putsar orden inför gryningsljuset:
190 förlora inte tålmodet med oss.
Utan er vore brödet inte bröd,
195 utan er vore marken skör som socker,
utan er skulle språket vända oss ryggen.
Er död gör vårt liv till liv.
200 Håll fast oss med era kallnade händer.

Taggar

2020-tal, 2023, Hyllningstal, Inträdestal, Kvinna, Svenska Akademien

205

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/anna-karin-palm-intradestal-i-svenska-akademien>

210

215

220